

A bevándorlás és a spanyol identitásra gyakorolt hatásai a 20-21. században*

Lénárt András

A 21. századi Spanyolország képét az évezredek, évszázadok és elmúlt évtizedek során a térségbe érkező különböző népek leszármazottainak együttélése határozza meg. Az őskortól kezdődően az Ibériai-félsziget történelmét a betelepülő és a már ott élő népcsoportok között létrejövő kapcsolatok alakították; ezek a relációk időnként alá- és fölérendeltségi viszonyt jelentettek (hódítók vs. meghódítottak), máskor a különböző népek békés vagy békétlen egymás mellett élése alakította a helyzetet. Minden csoport magával hozta a származási helyéről a rá jellemző hiedelmeket, vallást, és a náluk meghonosodott államberendezkedést, így gyakran harc bontakozott ki az új behatások és a *status quo* között. Az eltérő kultúrák találkozásakor elkerülhetetlenek voltak a kisebb-nagyobb mértékű összecsapások, amelyek esetenként az egész Ibériai-félszigetre kiterjedő háborúkhöz vezettek.

A fentiekből következően a bevándorlás mindig alapvető jelentőséggel bírt Spanyolország életében, a különbség leginkább a már az országban (korábban: birodalomban) tartózkodó, illetve az újonnan érkező csoportok közötti kapcsolatrendszerben volt kimutatható. A történészek máig vitatkoznak arról, hogy a társadalom sokszínűsége előnyt vagy hátrányt jelentett-e Spanyolország fejlődése szempontjából.

A brazil származású, de tudományos tevékenységét Spanyolországban kifejtő filológus-kultúrtörténész Américo Castro, valamint a 20. század kiemelkedő spanyol történészei között számon tartott Claudio Sánchez-Albornoz között az 1940-es és 50-es években nemzetközi jelentőségűvé vált vita bontakozott ki arról, hogyan is kellene szemlélni a középkori Spanyolországot és népeit. Bár megfigyeléseik a régebbi korokra vonatkoztak, szempontjaik talán a jelenlegi körülmények között is megfontolásra alkalmasak lehetnek, mivel a kulturális és vallási keveredés ma is létező és rendkívül aktuális kérdés Spanyolországban. Elméleteik népszerűvé és a hispán történettudományban gyakran tárgyalt kérdésekké váltak, követőik révén a Castro – Sánchez-Albornoz vita még ma, haláluk után is tart. Érveléseik aktuálpolitikai színezetet kaptak az elmúlt évtizedek során, amikor az éppen regnáló hatalom ideológiája vállaltan egyikük vagy másikuk eszmerendszerére támaszkodott.

A kiindulópont a kereszténység és a hozzá kapcsolódó népek, valamint a más vallású csoportok egymáshoz viszonyulása, kölcsönhatása. Américo Castro úgy vélte, téves az a

---

*Jelen írás tartalmazza a 20. század folyamán Spanyolországba érkezett magyar filmes emigráció kapcsán végzett kutatásaim eddigi eredményeit. A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

nézet, hogy Spanyolország gyökereit, jelentős alkotóelemeit kizárólag a katolicizmusban kell keresni, más vallásokat és népeket pedig inkább a perifériára kellene helyezni a nemzeti történelemben. Castro és követői szerint a keresztények, az arabok és a zsidók együttesen formálták a félsziget arculatát, értékes elemekkel járultak hozzá ahhoz az összetett képhez, amit ma Spanyolországként azonosítunk. A kultúra sokkal szegényebb és egyhangúbb lenne, ha az említett három csoport nem tette volna hozzá mindenhez a saját egyéni világát, látásmódját.¹

A másik álláspont ellentmond az előzőekben kifejtett nézeteknek: Spanyolország lényege a kereszténységben lakozik, ezért e történelemfelfogás szerint a többi vallás és népcsoport akadályt jelentett a nemzet fejlődésében. Claudio Sánchez-Albornoz és követői számára mindenekelőtt a muzulmán hódítás és jelenlét képezi a megkérdőjelezendő tényezőt, ez ugyanis eléggé jelentős volt ahhoz, hogy alapvetően (át)formálja a kereszténység útján járó ország arculatát, még hozzá negatív értelemben, számos kártékony hatást magába foglalva. Az iszlám vallású csoportok kivételével a többi nép (már a kezdeti időkben is, így a rómaiakat és a vizigótokat is beleértik) pozitív módon alakította a hispán társadalom és államberendezkedés fejlődését.²

Ez utóbbi nézetek egyértelműen a félsziget visszahódítása után a spanyol keresztény királyságokban uralkodó rasszista és intoleráns felfogás folyamányai, melyek az elmúlt évszázadban nem kevés hívőt is gyűjtöttek maguk köré – éppen ezért az sem véletlen, hogy a nemzetikatolikus alapokon megszervezett Franco-diktatúra és az azt alkotó politikai-társadalmi csoportok is ezt a történelemfelfogást részesítették előnyben. A rezsim bukása óta azonban az Américo Castro-féle értelmezés vált legitimmé a történetírásban és a kultúrtörténetben.³

A mai spanyol identitástudatra egyértelmű hatást gyakorolnak a múlt eseményei. A 20. századig a spanyol nemzetet kevésbé foglalkoztatta, hogyan definiálhatná önmagát, mitől is igazán spanyol a spanyol, inkább az olyan, a mindennapjaikat közvetlenül befolyásoló problémák foglalták le gondolataikat, mint a királyi dinasztiákban soron következő utódok, a más országokkal vívott csaták és belső polgárháborúk, vagy az államberendezkedésben

---

¹Castro számos alkalommal kiadta az e témát feldolgozó könyvét átdolgozott és bővített változatokban. Az első kiadás: Castro, Américo: *España en su historia*. Buenos Aires 1948.

²Alapműve: Sánchez-Albornoz, Claudio: *España: un enigma histórico*. Buenos Aires 1957.

³A vita a későbbiekben is folytatódott. Lásd például: Lapeyre, Henry: "Deux interprétations de l'histoire d'Espagne: Américo Castro et Claudio Sánchez Albornoz." In: *Annales*, Vol. 20. No. 5. 1965. 1015–1037; Baumeister, Martin – Teuber, Bernardo: "La obra de Américo Castro y la España de las tres culturas, sesenta años después." In: *Iberoamericana*, Vol. X. No. 38. 2010. 91–97; Maíz Chacón, Jorge: "Claudio Sánchez Albornoz y los mitos medievales de la Historia de España." In: *Nonnullus*. Revista de Historia, Suplemento II. 2009. 39-40.

végbement változások. A félsziget királyságait a 15. század végén perszónalunio formájában összefogó Katolikus Királyok sem tudtak kialakítani egy egységes Spanyolországot, az őket követő uralkodók pedig kénytelenek voltak szembesülni a különböző régiók eltérő fejlődésével, adottságaival, tradícióival. A 19. század elején függetlenedett a legtöbb latin-amerikai gyarmat, a század végén pedig az utolsó kolóniák is lekapcsolódtak az anyaországról; az ebből fakadó kétségbeesés és elveszettség érzése adott egy impulzust ahhoz, hogy megtalálják, kitalálják önmagukat.

Többek között a régiók autonomista törekvései, az ország megbonthatatlan egységének esetleges feltörése tette szükségessé a nacionalista oldal szemében az 1936-os felkelést, így már a fegyveres konfliktus első pillanatától nagy hangsúlyt kapott az összetartozás. A Franco-korszakban szellemi síkon próbálták meg elérni a hispán nép egyesítését. Az utókor által *elképzelt közösségnek* nevezett formáció létrehozása volt a cél, amelynek résztvevőit nem feltétlenül köti össze direkt hatalom, a kapocs a múltban és a jelenben egyaránt keresendő. A kolóniák elvesztésével már a századfordulón jelentőssé vált az egység kihangsúlyozása, szembeállítva mindezt a félszigeti nacionalizmusok ambícióival. A Franco-diktatúra egy centralista hispán nacionalizmust állított nemzeti politikája középpontjába, melyből kizárt mindent, ami nem az általuk vallott, a régi kasztíliai hagyományokhoz visszanyúló egységet hirdette, így a kism nemzetek önállósodási szándékai is nemkívánatossá váltak. Aki mindezzel nem értett egyet, azt „ant Spanyolnak” és hazaárulónak bélyegezték. A patriotizmus monopolizálása természetes velejárója a diktatúráknak, és demokráciákban is találunk rá példákat, hogy egy kormányzó párt kizárólag önmagát kiáltja ki hazafinak. Egy adott rezsím bukásával azonban fennáll a veszélye, hogy a nemzeti identitás helyén egy betöltetlen űr keletkezik, amelyet új elemek bevonásával, esetenként akár a nulláról kell felépíteni.

Identitásmódosulás a Franco-diktatúrában – A magyar eset

A nemzetek identitásváltozásának a belső tényezőkön kívül fontos elemei a külső faktorok is: hogyan viszonyulnak a kívülről érkező népekhez (bevándorlókhöz), elutasítják vagy befogadják őket, utóbbi esetben pedig a részleges vagy teljes asszimiláció mennyiben módosítja a már meglévő identitásokat. A 20. század során elsősorban politikai-történelmi okokból érkeztek Spanyolországba külföldiek, leginkább tartós életvitelre berendezkedve. Anderle Ádám monográfiában⁴ írta meg a magyar-spanyol kapcsolatok ezer éves történetét, itt találhatunk információkat arról, hogy milyen magyar csoportok érkeztek Spanyolországba

---

⁴Anderle Ádám: *A magyar-spanyol kapcsolatok ezer éve*. Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2005.

a 20. század során⁵, hogyan tudtak beilleszkedni új hazájukba, és itt történik először említés a magyar filmesekről.⁶ Utóbbi csoport tökéletesen illusztrálja, hogyan tudtak boldogulni egy speciális területen tevékenykedő személyek a rezsimben. A filmművészet különösen érdekes terület, mivel a Franco-rendszerben – a futball mellett – ez volt az egyetlen lehetőség a társadalom számára, hogy távolabb kerüljön a mindennapoktól. Akik részévé váltak a spanyol filmművészetnek, azok egyértelműen formálójává váltak a spanyol nemzeti identitásnak is.

A nemzetikatolikus Franco-diktatúra antikommunizmusából adódóan az „Új Spanyolország” a baloldaliságban azonosította a civilizációra leselkedő legnagyobb veszélyt. Ennek megfelelően a Magyarországról a jobboldali Spanyolországba történő emigráció sok magyar bevándorlónak adott ideológiai alapot. Számos magyar filmesről tudunk (pl. Muráti Lili, Gerely Fülöp, illetve a már eleve ott élő Révész Tibor), akik a francói Spanyolországban próbáltak meg karriert építeni a filmes szakmában. Mind közül Vajda László esete a leginkább szembetűnő, különösen azért, mert egyértelműen a spanyol kultúra szerves részévé vált.

Az 1930-as években Vajda jelentős közönségsikereket ért el Magyarországon forgatott filmjeivel, mint az *Ember a híd alatt* (1936) vagy *A kölcsönkért kastély* (1937). Zsidó származásúként azonban a 30-as évek Magyarországa kellemetlen környezetté vált számára, ezért emigrációba kényszerült. Olaszország egy lehetséges választásnak bizonyult, ám egyik filmje kapcsán konfliktusba került az ottani hatóságokkal. Hivatalosan itt is zsidó származását hozták fel legfőbb indokként arra, hogy a továbbiakban ne vehessen részt az olasz filmművészetben.⁷ A Spanyolországba való megérkezést már előkészítették számára olyan spanyol színészek, akikkel még Olaszországban dolgozott együtt. Nyíltan soha nem beszélt arról, hogy miért kellett elhagynia Olaszországot, de ő maga is tisztában volt azzal, hogy zsidóüldözés áldozata lett. Mikor egy interjúban⁸ megkérdezték tőle, hogy miért jött el Párizsból és Rómából, indokként egyedül a második világháború kitörését jelölte meg, a származásáról egy szót sem szólt.

A spanyol diktatúrában a zsidó bevándorlókhoz pozitívabban viszonyultak, mint más szélsőjobboldali diktatúrákban. Bár a francói retorika gyakran használta az ellenség megjelölésekor a „judeo” kifejezést, a diktatúrára alapvetően nem volt jellemző az

---

⁵Uo. 91-182.

⁶Uo. 135-136.

⁷Camporesi, Valeria : „Para una historia de lo no nacional en el cine español. Ladislao Vajda y el caso de los huidos de las persecuciones antisemitas en España” in: Berhier, Nancy – Seguin, Jean-Claude (ed.): *Cine, nación y nacionalidades en España*. Madrid, Casa de Velázquez, 2007. 64-66.

⁸*Fotos*, 1945. szeptember 1.

antiszemitizmus. Mindennek évtizedekkel korábbra visszanyúló gyökerei voltak: 1924-ben, Miguel Primo de Rivera diktatúrája idején, XIII. Alfonz spanyol uralkodó rendeletet adott ki, melynek értelmében az elűzött szefárd zsidók leszármazottai, amennyiben kifejezték ez irányú igényüket, egy könnyített eljárás keretein belül visszatelepülhettek Spanyolországba.⁹ Ennek megfelelően a Franco-rendszerben a rassz kérdése nem faji üldözésként, hanem a kiemelkedő hispán faj felmagasztalásaként jelentkezett, a Hispanidad felfogásából kiindulva nem faji alapú kirekesztésről (antiszemitizmus) beszélhetünk, hanem mérsékelt volumenű kulturális-vallási alapú megvetésről (antijudaizmus). Ismertek már a rezsím Magyarországon végrehajtott zsidómentő akciói¹⁰, egyes zsidó művészek feltétlen támogatása.

Vajda Húsnál több filmet forgatott Spanyolországban, néhányat ezek közül koprodukcióban más országokkal. A rezsím megbízható rendezőjének bizonyult, nem nyúlt kényes témákhoz, inkább a rendszer filmpolitikájával összhangban a szórakoztatásra helyezte a hangsúlyt, beemelve néhány közkedvelt témát (mint a katolicizmus vagy a gyermekek), valamint időnként kirándulást tett tőle szokatlan műfajokba is (mint a krimi zsánere). Gyakran működött együtt két másik Spanyolországban dolgozó magyar emigránssal, Gerely Fülöp producerrel és László András forgatókönyvíróval. A Franco-korszakban (1939-1975) a film rendkívül fontos szerepet töltött be az állam életében: a rezsím célkitűzéseit kellett támogatnia és azokat az értékeket magasztalnia, melyek a diktatúra számára elsődlegesek voltak: a nemzeti-társadalmi összetartozás, a katolikus vallás mindenhatósága, és a fegyveres erők által fenntartott rend. A hivatalos propagandafilmekek mellett kaland- és háborús filmek, valamint az „ártalmatlanabb” komédiák bizonyultak a leginkább életképes műfajnak. Általánosságban véve elmondható, hogy Franco kiindulási pontként Hitler és Mussolini hasonló természetű filmpolitikáját alkalmazta, azt tökéletesítette, majd spanyol környezetbe helyezte.¹¹

Vajda látszólag ellentmondásos helyzetbe került: az előző évtizedekben folyamatosan szélsőjobboldali rezsimiek elől menekült, végül pedig éppen a fasizmusmal rokonságot mutató

---

⁹Harsányi Iván: „Meggyőződés vagy kötelességteljesítés. Ángel Sanz Briz szerepe az üldözött magyar zsidók életében (1944).” In: *Zsidóság a hispán világban*. Szerk. Anderle Ádám. Szeged, 2004. 98.

¹⁰A magyar esetről és Ángel Sanz Briz tevékenységéről lásd részletesen Harsányi Iván előző lábjegyzetben hivatkozott tanulmányát, illetve: Dobos Erzsébet: *Megmenekültek. Dokumentumok és visszaemlékezések a spanyol embermentésről Budapesten a holokauszt idején*. Budapest, 2010. A mai spanyol társadalom is büszke a korabeli zsidómentő tettekre, a Sanz Briz életéről szóló *Budapest angyala (El ángel de Budapest)*, Luis Oliveros, 2011) című spanyol tévéfilmet nagy sikerrel vetítették a spanyol állami televízióban is, valamint az elmúlt években spanyol nyelvű publikációk is születtek már a témában. Például: Espada, Arcadi: *En nombre de Franco. Los héroes de la embajada de España en el Budapest nazi*. Barcelona, Espasa Libros, 2013.

¹¹Erről bővebben: Lénárt András: „Bases y conceptos de la política cinematográfica de Franco” in: *Acta Scientiarum Socialium XXVII*. Kaposvár, 2009. 37-48.

nemzetikatolikus Spanyolországban telepedett le. A fentiekben ismertetett, a zsidóságra vonatkozó politika miatt azonban Vajdának nem volt félnivalója, éppen ellenkezőleg, szívesen fogadták be maguk közé. Mégsem készített „hálából” nyílt propagandaüzeneteket közvetítő filmeket, inkább csak megpróbált illeszkedni a főbb áramlatokhoz és tökéletesíteni filmnyelvi eszköztárát.

Karrierjének csúcspontjához 1955-ben ért a *Marcelino, kenyér és borral* (*Marcelino pan y vino*). A film kivételt képez Vajda többi filmjével szemben, ez ugyanis egy több szempontból is kiemelkedő darab, messze nem csak igazodás a hasonló zsánerű filmekhez, vagy a közkedvelt témák ismételtetése, másolása (ami Vajdánál azért többször is előfordult korábban és a későbbiekben is). Egyrészt, kapcsolódik a „gyermekfilm” vonulatához, amely akkoriban nagy népszerűsége tett szert. Ezek nem gyerekeknek szóló művek voltak, hanem az egész család számára kikapcsolódást nyújtó munkák, melyek általában morálisan igazolható befejezéssel zárultak. Egyfajta példabeszédek a hispán ember „jóságáról” és a gyermeki ártatlanságról. A főszerepben mindig egy „csodagyerek” (számos *niño prodigio* tűnt fel ekkoriban a vásznanon), aki sokszor gyönyörű, angyali hangon énekel, ezek az énekes betétek pedig a cselekmény szerves részévé válnak. Egyfajta lelki-érzelmi katarzis minden ilyen típusú film. Vajda ezt a műfajt teremtette újjá a szóban forgó darabbal. Főszereplővé megtette Pablito Calvót, aki ezzel „szupersztár” lett Spanyolországban, és még évekig hasonló munkákban szerepelt. Ezt a gyermek-vonalat kombinálta Vajda a vallásossággal: isteni beavatkozás egy ártatlan, árva gyermek életébe, aki a film során Krisztussal is kapcsolatba lép, stb. Minden adott volt ahhoz, hogy a film hatalmas sikert arasson, és ez be is következett: nemcsak Spanyolországban váltotta be a hozzá fűzött reményeket, de ez a film lett a korszak külföldön is legnépszerűbb spanyol filmje. Ez a siker tette Vajdát az egyik elsőszámú spanyol rendezővé: mind ő, mind a *Marcelino* ma is szerepelnek a legkiemelkedőbb filmművészeket és filmeket ismertető spanyol listákon. A rendező titka abban állt, hogy úgy tudta kombinálni a már számtalanszor látott elegyeket, hogy abból valami tökéletes alakuljon ki. A vallás és a gyermek-téma biztos sikernek számított.

Vajda Spanyolország egyik legnépszerűbb filmrendezőjévé lépett elő, végérvényesen spanyollá fogadták. A spanyol állam már a *Marcelino* előtt elismerte érdemeit: 1952-ben megkapta a Katolikus Izabella Rend kitüntetését, 1954-ben pedig a spanyol állampolgárságot is. Ettől kezdve Vajdát már nem mint Spanyolországban dolgozó magyar emigráns filmrendezőt tartják számon, hanem mint spanyol alkotót.

Nem Vajda volt az egyetlen magyar filmes, aki Spanyolországban talált új hazára. Vele együtt érkezett ide Gerely Fülöp, akinek köszönhetően leforgathatták a Franco-

rezsimmel szemben rendkívül kritikus hangnemet megütő *Barázdákat* (*Surcos*, José Antonio Nieves Conde, 1951), valamint Gerely mindvégig segítette Vajda karrierjét is. Mellettük említésre méltó még a Magyarországon népszerű, Spanyolországban azonban már kevésbé gyakran foglalkoztatott Muráti Lili, László András forgatókönyvíró, Révész Tibor producer, illetve a filmszínészként is debütált Kubala László futballista. Mindannyian konzervatív-jobboldali ideológiát vallottak, néhányan közülük a kommunizmus elől menekültek Spanyolországba.

A Spanyolországba érkezett magyar filmesek esete mutatja, hogy a Franco-rendszer befogadónak mutatkozott a bevándorlók előtt, amennyiben tevékenységükkel hozzájárultak az ország fejlődéséhez. Különleges színezetet kapott a személyek letelepedése, amennyiben egy ellenséges, vagyis szovjet befolyási övezet alatt álló országból érkeztek. Nem kezelték őket idegen és nemkívánatos elemekként; Vajda László karrierje tökéletesen illusztrálja, hogy filmművészete nem csak részét képezte a spanyol nemzeti filmtörténetnek, de filmjeit a legértékesebb darabok között tartják számon. Sőt, ennél többről van szó. Vajdát ma új hazájában egyértelműen spanyol filmrendezőként jegyzik, munkássága a spanyol kulturális kincsek között található, a nemzeti büszkeség egyik jelképe. A 20. században a film a kultúra szerves részét képezi, Spanyolországban pedig hatványozottan is igaz, hogy a spanyolság tudat a filmvásznon is kifejezésre kerül. Azzal, hogy Vajdát ilyen pozitívan fogadták, és helyet biztosítottak neki a „nemzeti panteonban”, a spanyol identitásképző tényezők egyik meghatározó részévé tették őt.

A demokrácia és a 21. század – Állandóság és változás

A spanyol demokrácia eljövételével természetesen változások következtek be a tekintetben, hogy mitől tekinti magát valaki spanyolnak, miért érzi úgy, hogy származása és állampolgársága megkülönbözteti őt a világ többi országában élő személyektől. Jordi Muñoz teszi fel a kérdést, hogy a francói nemzetikatolicizmuson alapuló elveket valóban felváltotta-e a demokratikus patriotizmus, és ha igen, akkor ez milyen módon történt meg.¹² Úgy véli, hogy az új nemzeti identitást a demokratikus átmenet irányítói és az 1978-as új spanyol alkotmány megfogalmazói egy konszenzuson alapuló nacionalizmusként képzelték el. A jobb- és baloldal természetesen másként tekint minderre, de – a szélsőséges nézetek kivételével – szinte mindenki a 78-as alkotmányt tartja kiindulópontnak. A kasztíliai spanyol

---

¹²Muñoz, Jordi: „La construcción política de la identidad española: ¿del nacionalcatolicismo al patriotismo democrático?” In: *El Diario.es*, 2012. 02. 11. Elérhető: http://www.eldiario.es/agendapublica/blog/construccion-identidad-nacionalcatolicismo-patriotismo-democratico_6_99100092.html (letöltés ideje: 2014. 05. 25.)

továbbra is minden spanyol közös nyelve, de a kism nemzetek saját nyelvei hivatalos nyelvek az adott autonóm közösségekben.

Az egyének szintjén a spanyol identitás meghatározásában továbbra is nagy szerepet játszik az ideológiai különbség és a pártszimpátia, valamint a regionális tényező; például, az erőteljes nacionalista áramlatokkal rendelkező Katalóniában vagy Baszkföldön nagyobb eséllyel tartja magát egy helyi lakos elsősorban katalánnak vagy baszknak, mint spanyolnak; más autonóm közösségekben az ilyen típusú (ön)megkülönböztetés kevésbé jellemző. Különösen Katalónia számít napjainkban turbulens régióknak, ahol 2013 második felében a korábbiaknál is jobban felerősödtek az autonómiára törekvő csoportok; a katalán Generalitat elnöke 2014 novemberére tűzött ki népszavazást e kérdésben, melyet a központi spanyol kormány alkotmányellenesnek tart.

A Franco-diktatúra idején, valamint a demokratikus átmenet periódusában a vallási tényező is jelentős volt az önmeghatározás tekintetében e hagyományosan mélyen hívő katolikus országban, ma azonban e faktor jelentősége jóval kisebb. Ezen felül, a katolikus egyházba vetett bizalom megrendülése¹³ is hozzájárult ahhoz, hogy a vallás már kevésbé hangsúlyos részét képezi a spanyolok mindennapi életének, ugyanakkor az is megfigyelhető Spanyolországban, hogy képesek szétválasztani a vallás és az egyház kérdését: aki vallásos, az nem feltétlenül jár templomba, és aki egyházellenes, az nem feltétlenül vallásellenes is.

Muñoz ismerteti¹⁴, hogy napjainkban két fő autoktón identitásfelfogás különböztethető meg Spanyolországban: az alkotmányos nemzeti identitás és a hagyományos (tradicionális) nemzeti identitás. Az alkotmányos alapjait a spanyol nyelv (*castellano*, vagyis a kasztíliai), az ország történelmének egésze, a 78-as alkotmány mindenk felett való tisztelete és Spanyolország egységének megkérdőjelezhetetlensége adják. A tradicionális nemzeti identitás más elemeket használ: a nemzeti szimbólumokkal (pl. himnusz, zászló) történő érzelmi azonosulásból, a múlt szelektív, csak bizonyos korszakokra koncentráló tiszteletéből, valamint a nemzet alapjául szolgáló katolicizmusból táplálkozik. Ezek az identitás-változatok azonban nem feltétlenül zárják ki egymást, sőt, kompatibilisek is lehetnek. Egyre ritkább, hogy egy személy nemzeti identitásának meghatározásához exkluzív módon csak az egyik vagy másik csoportból emeljen be jellemzőket. Egy 2011-es felmérés e szempontok mentén a

---

¹³Ennek okai egyszerre keresendők a múltban és a jelenben: Mivel az egyház a Franco-diktatúra szilárd támaszát adta, a társadalom egy része máig nem tudta megbocsátani, hogy annak idején a klérus ilyen magas fokú együttműködésről tett tanúbizonyságot. Napjainkban is derülnek ki újabb részletek az egyháziak által elkövetett bűncselekményekről (mint a gyermekrablásokban történt aktív közreműködés), ezen felül, Spanyolországot sem kerülték el a katolikus egyházat a jelenkorban megrázó bűncselekmények (gazdasági visszaélések, pedofília stb.)

¹⁴Muñoz, id. mű.

következő eredményekre jutott:¹⁵ 40% erőteljes alkotmányos nemzeti identitással rendelkezik, másik 40% erőteljesnek mondta mind az alkotmányos, mind a tradicionális nemzeti identitását, míg 20% úgy vélte, semmilyen nemzeti identitással nem rendelkezik. Elenyésző volt azok száma, akik a hagyományokon alapuló nemzeti identitást vallják és elutasítják az alkotmányon alapulót. Abban, hogy ki vallja magáénak az alkotmányos identitást, alig volt kimutatható különbség politikai szimpátia vagy életkor alapján. Ezzel szemben, a jobboldalhoz kötődő, valamint az idősebb generációkhoz tartozó személyek inkább vallják magukénak a tradíciókon alapuló identitást.

A fentiekben ismertetett két identitás-változat, melyekkel a legtöbb spanyol szociológus dolgozik, nem említ egy olyan faktort, amely napjainkban egyre jelentősebbé válik: a kulturálisat. A spanyol nemzeti identitás ugyanis, ahogyan a legtöbb nemzeti identitás, nagyrészt egy személyes, társadalmi és politikai változások befolyása alatt álló kulturális konstrukció. Jelenkori nacionalizmusokkal foglalkozó kutatók úgy vélik¹⁶, hogy egy nemzet szimbólumai, mint a zászló vagy a himnusz, önmagukban nem bírnak semmilyen jelentéssel, még akkor sem, ha két ellentétes ideológiai-politikai formáció vallja azokat magáénak (mint Spanyolországban a monarchista vagy a köztársasági zászló). A lényeg abban rejlik, hogy egy adott történelmi helyzetben milyen jelentést tulajdonítanak e szimbólumnak, és hogy milyen társadalmi szerepet tölt be. A jelenlegi spanyol zászló például, bár kialakult egy konszenzus a jelentéséről, a más, alternatív identitással is rendelkező régiókban nem töltheti be ugyanazt a szerepet. Mindezekon felül, a Franco-diktatúra olyannyira kisajátította magának a nemzeti szimbólumokat, hogy a demokrácia periódusában a közvélemény e szimbólumokhoz való ragaszkodásra egyre inkább szélsőségeként tekint, még akkor is, ha már nincs ilyen jelentése. Éppen ezért lesz egyre gyakoribb, hogy az egyének nem csoporthoz tartozás, politikai szimpátia, vagy vallási meggyőződés alapján definiálják önmagukat, hanem individuusként, akikre hatással vannak az említett tényezők, de ezen felül a családja, a szűkebb-tágabb lakókörnyezete, valamint a szociális háló is, amelyben él.

A 21. századra mindenképpen igaz, hogy nem létezik zárt identitás, a kulturális etatizmus pedig még annyira sem. Egy olyan országban, ahová tömegesen érkeznek bevándorlók, ott mindez hatványozottan igaz¹⁷. A mai spanyol identitás a külső hatások miatt állandó mozgásban van, és leginkább másokhoz képest határozza meg önmagát. Így válik

---

¹⁵Muñoz a korábbiakban idézett írásában közli a felmérés körülményeit és eredményeit.

¹⁶Erről szól az alábbi tanulmánykötet: Moreno Luzón, Javier – Núñez Xeixas, Xosé M. (eds.): *Ser españoles: Imaginarios nacionalistas en el siglo XX*. RBA Libros, 2013.

¹⁷A spanyolországi bevándorlás néhány aspektusáról lásd: Lénárt András: „Bevándorlók a mai Spanyolországban – szubjektív közelkép a fővárosról.” In: *Mediterrán Világ*, 15. sz, 2010. 55-66.

multikulturális identitássá. Ugyanakkor a sokszínűség és többszemponúság már történelmileg részét képezi a spanyol identitásnak, a megnövekedett volumenű bevándorlás csak új hangsúlyokat hozott létre. A már létező nyelvi, kulturális és történelmi identitások újabakkal egészülnek ki; míg korábban ez a különbözőség országon belüli, regionális különbségeket jelentett (Katalónia, Baszkföld, Andalúzia), addig most a külföldről érkező hatások lesznek az új befolyásoló tényezők.

A történelem során a spanyol identitást számos népcsoport hatása alakította: ibérek, kelták, görögök, rómaiak, arabok, berberek, szlávok, frankok, és még sorolhatnánk, mely csoportok alakították ki azt a nyelvi, vallási és kulturális sokszínűséget, amelyet ma gyűjtőnéven *spanyolnak* nevezünk. A keveredés és az új kulturális elemek önkéntes vagy önkéntelen elfogadása kezdettől fogva részei a spanyol történelemnek. A multikulturális spanyol identitás kialakulásához azonban kétirányú adaptáció szükséges: ne csak a bevándorlók próbáljanak igazodni a befogadó ország normáihoz, hanem a befogadók is se zárkózzanak el az újonnan érkezőktől. Ez utóbbi a problémásabb pont jelenleg: nem csak a bizonyos mértékben megjelenő idegengyűlölet, hanem a gazdasági válság is sokat ront a helyzeten.

Ezen felül, a spanyol identitás egyre inkább európai identitássá válik. A jelenlegi, rendkívül rossz gazdasági helyzetben számos spanyol külföldön próbál szerencsét. Sokan már egyetemi tanulmányaik során ízelítőt kaptak más országok kultúrájából, amikor például Erasmus ösztöndíjjal külföldön tanultak (a spanyol egyetemisták az egyik legmobilisabb hallgatói csoport Európában). Számukra természetes, hogy az alapvetően spanyol identitásuknak szerves részét képezik azon nemzetek identitásának bizonyos elemeit, amelyeket közelebbről ismernek, ahol már éltek vagy éppen most élnek.

A gazdasági válság következményeként Spanyolország már nem csak befogadó, hanem ismét kibocsátó ország is, a korábban ide vándorolt külföldiek egy része is inkább visszavándorol szülőföldjére, vagy továbbmegy más országba. Ma már mindennapos jelenség, ami a Franco-rendszerben több említett magyar filmművésznek sikerült: egy külföldről érkező személy szerves részévé válik a spanyol társadalomnak. Mindenekelőtt a Latin-Amerikából érkező, spanyol anyanyelvű személyeknek van esélye könnyebb beilleszkedésre, illetve a román csoportok is könnyen megtanulják a spanyol nyelvet. Amennyiben sikerül legális munkát találniuk, semmi nem állja útját annak, hogy Spanyolországban élhessenek. Ugyanakkor, a társadalom elismerését leginkább a természettudományos területen, illetve a terciér szektorban sikerül kivívnia a külföldi csoportoknak, mivel a humán tudományok

zártabb világot alkotnak, a primer és szekunder szektorban pedig jóval alacsonyabb presztízzsel rendelkeznek a munkavállalók.

A spanyol identitás aktuális problémái tehát több szempont szerint vizsgálhatóak. A saját nemzetére, történelmére, hagyományaira vonatkozóan mi az egyén kiindulópontja, mennyire erős benne a nemzettudat, a spanyolként való önmeghatározás. A 60 év felettiéknél főleg ezek a lényeges különbségek, mindez pedig abból fakad, hogy a Franco-rendszerben nőttek fel, számukra a „kiindulási alap” egy totalitárius, exkluzivista nemzetfelfogás volt. Számukra a bevándorlók által közvetített értékek, a kívülről érkező identitások inkább csak érdekességként szolgálnak, esetenként olyan zavaró tényezőként hatnak, melyek szükségtelenül megváltoztatják a már kimunkált spanyol nemzeti identitást.

A fiatalabb generációk számára a spanyol identitás európai és globális identitással párosul. Spanyolország lakói ma egyszerre határozhatják meg önmagukat spanyolként, katalánként (behelyettesíthető bármely autonóm közösségre jellemző elnevezéssel), európaiként és világpolgárként. Az ország népességét az előrejelzések szerint a kétirányú vándorlás fogja érdemben befolyásolni a jövőben: a gazdasági válság és a magas munkanélküliség következtében enyhülő volumenű bevándorlás és növekvő kivándorlás miatt Spanyolország lakossága valószínűleg csökkenni fog, tíz éven belül 2,6 millióval lesznek kevesebben, mint ma.¹⁸

---

¹⁸Prats, Jaime: „Más defunciones que partos” In: *El País*, 2013. 11. 22.